

Etnomükoloogiast ja psühhotroopsetest seentest industriaalühiskonnas

Aivar Jürgenson

Teesid

Artikkel käsitleb etnomükoloogiat ja selle mõju industriaalühiskonnas toimivatele droogikasutajate subkultuuridele. Käsitletakse etnomükoloogia peamiste ideoloogide töid ja vaadeldakse, millist mõju need on avaldanud tänastele droogimanustajatele.

Märksõnad: droogid, etnomükoloogia, uusšamanism

Robert Gordon Wassoni järellainetus etnomükoloogias

19. sajandi lõpul defineeriti esimest korda etnobotaanika mõiste, ent võttis veel pool sajandit, enne kui sõnastati üks selle huviäratavamaid valdkondi etnomükoloogia – teadusala, mis uurib seente kohta inimkultuuris. Seda tegi Robert Gordon Wasson, endine pankur ja ajakirjanik, kelle panust uude teadusdistsipliini on raske kirjeldada ülivõrreteta. R. G. Wassoni avastused (psühhedeelilises) etnomükoloogias (vt Jürgenson 1998) on aastakümneid kasvatanud uusi seente kultuurilugu uurivaid teadlasi ja toonud teistegi erialade inimesi nimetatud distsipliini lähedale. Tema töödest innustunute ja seda teemat edasiarendajatest on ilmselt nimekaim John Marco Allegro (1923–1988), Manchesteri Ülikooli piibliainete lektor ning sumeri ja Kesk-Ida keelte asjatundja, kes kuulus esimese Briti esindajana Surnumere kirjarullide trükiks ettevalmistamisega tegelevasse rahvusvahelisse teadlaste rühma.

Aastal 1970 ilmus J. M. Allegro mahukas kultuurilooline ülevaade punasest kärbseseenest (Allegro 1970). Autor püüab peamiselt filoloogilisele argumentatsioonile tuginedes – võrdlusmaterjalina kasutatakse sumeri, akadi, ugariti, sanskriti, heebrea, aramea, süüria, araabia, pärsia, kreeka ja ladina keelest pärinevaid väljendeid – tõestada kärbseseene keskset rolli hommikumaistes müsteeriumides, kuid teeb seda (mõned juhud välja arvatud) fantaasiaga võrdlemisi distsiplineerimatult ümber käies.

<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr27/seened.pdf>

Aivar Jürgenson

Veebruaris 1970, kui Inglismaa ajaleht *Sunday Mirror* tutvustas oma lugejatele J. M. Allegro peatselt ilmuvat raamatut, tõrjus ta sellega kõrvale isegi Kuul käinud astronautide teema. Punane kärbseseen, mille eest emad lapsi hoiatavad, sai äkki paljudele kõneaineks. Aprillis lisandus uut materjali. Üks alapealkiri *Sunday Mirror* 19. aprilli numbris kõlas: "Seksdroogi kultusel põhinev teooria jahmatab väitega: kristlus on bluff". Juures oli illustratsioon Kristusest, kuid mitte koos risti, vaid seenega. J. M. Allegro teost arvati suurepäraselt sobivat ajalehe joonealusteks, sest see sisaldas piisavalt seksi ja drooge. Aga kui see 18. mail raamatuna trükist tuli, sai selgeks, et õiget bestsellerit siit siiski ei saa: raamat oli massidesse minekuks liialt targutav. Ka võtsid arvustajad selle skeptiliselt vastu: väideti, et J. M. Allegrot ei saa filolooginagi tõsiselt võtta, kultuuriloost või teoloogiast rääkimata. 26. mail ilmus *Times* Oxfordi professori sir Godfrey Driveri ja veel 14 õpetlase kirjutis, mis pani asjad selgelt paika: John Marco Allegro raamat ei põhine filoloogilistel ega muudel tõenditel, mis lubaksid seda pidada teaduslikuks. Allakirjutanutel seas oli Cambridge'i, Londoni ja Manchesteri ülikoolide semiidi ja heebrea keelte professoreid. Paljusid häiris ka autori ignorantsus botaanikas, mistõttu sisaldas ta teos suuri vigu ka selles vallas (King 1970: 17–26).

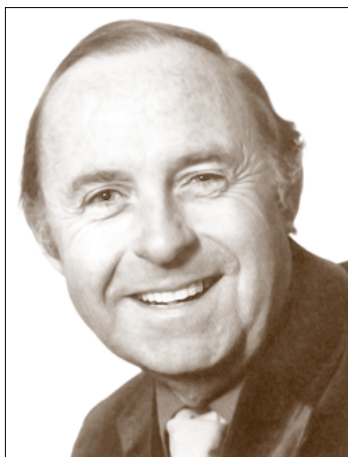
Teose kaks põhiväidet on esiteks see, et Vana Lähis-Ida religioone ei saa vaadelda isoleeritult, ja teiseks, et tsivilisatsioon sai alguse Sumerist. Tõtt-õelda pole ju teaduse tänast seisu arvestades neis väidetes midagi vildakat. Kuid autori esitatud seosed on meelevaldsed. Suurt tähelepanu pöörab J. M. Allegro oma raamatus piiblile. Püüdmata siinkohal tema teost ümber jutustada, piirdugem mõne näitega. Nii sisalduvat Jeesuse surmaeelses hüüus *Eloii, Eloii, lama sabahtaani!* (Mk 15: 34) ühe taime sumerikeelne nimetus – LIMASH-BA(LA) G-ANTA. Joona loo puhul, kus on juttu puu suureks kasvamisest ja suremisest ühe öö jooksul, leiab J. M. Allegro, et tegemist on seenega (Allegro 1970: 39). Ta ei pea Uut Testamenti ajalooliseks teoseks ja kahtleb ka paljudes Vana Testamendi kirjeldustes, näiteks israeliitide Egiptuse vangipõlves ja Taavetis kui ajaloolises isikus. Kuigi Taavet on vanaaja ajaloos üks enimtõestatud isikuid, on J. M. Allegro meelest tegemist hoopis müütilise Adonisega. Ta tuletab *Jesse poja* sumeri väljendist BAR-USH-SA, mis tähendab erogeerunud peenist. Ta väidab, et kärbseseen oli Lähis-Idas tuntud kui Egiptuse seen, mistõttu Egiptuse vangipõli ja Jeesuse pagulaspõli Egiptuses polevat krüptograafiliselt midagi muud kui

seenemüsterium. Kärbseseent näeb J. M. Allegro ka Eedeni aias, Moosese Pühal mäel saadud käsutahvlites jne. Aramea *seloot* tuletub tal sumeri tüvest GAN, mis tähendab punast. Ja loomulikult on selle taga punane kärbseseen, mis pealegi muutvat teda manustanud inimese näost punaseks. Mil viisil on omavahel seotud *seloot* ja GAN, seda teab vaid autor. Küsitava väärtusega sõnamänge pillub Manchesteri ülikooli õppejõud oma teoses massiliselt, pehmedades neid väljenditega, nagu “on väga tõenäoline”, “võimalik seos”, “näib võimalik”, “võib olla”.

Seene leiab ta ka Peetruse nimest – semiidi tüvi *pitra* tähendavat seent ja kui Jeesus ütleb: “Sina oled Peetrus, ja sellele kaljule ma ehitan oma koguduse, ja surmavalla väravad ei võida seda! Ma annan sinule taevariigi võtmed, ja mis sa maa peal seod, see on taevas seotud, ja mis sa maa peal lahti päästad, on ka taevas lahti päästetud!” (Mt 16: 18, 19), siis leiab J. M. Allegro ka siin allegooriat: püha seen olevatki võti, mis avab taevariigi või pörgu väravad (Allegro 1970: 46). Niisiis on kärbseseene ja selle sakraalse tarvitamise puhul tegemist ühega keskematest fenomenidest vanades idamaades, mis olla üle võetud ühtlasi nii Vanasse kui ka Uude Testamenti. Algristikogudustki peab ta punase kärbseseene manustamisega tegelnud suletud korporatsiooniks, mille liikmed oma kultuse säilitamiseks segastes oludes – eriti peab ta silmas Juudi sõda ja sellele järgnenud Rooma võimude repressioone – maskeerisid.

John Marco Allegro seletuse põhjal ei saa piiblit vist pidada millekski muuks kui narkomaanide käsiraamatuks. Vastuväiteid on aga siiski võrdlemisi kerge esitada. Kui oletada, et kärbseseen oli tõesti üks alustaladest, millel põhines vanade idamaade kõrgkultuur, tundub arusaamatuna vajadus šifreerida selline – väidetavalt üldtuntud – kultuurinähtus roomlaste või muude “pühendamata” eest: ka neile pidi kärbseseene kasutamine eelnevat arvestades tuntud olema. On ülimalt küsitav, kas seda oli võimalik hoida vaid kitsa kildkonna justkui vabamüürliku monopolina. Kui oletada, et šifreerimine ja salastamine siiski aset leidsid, tekib küsimus, miks ei kasutatud evangeeliumikirjelduste asemel tollal populaarset ja antud eesmärgiks paremini sobivat eshatoloogilist stiili. Kristlaste pühakirja eelkirjeldatud interpretatsioon oleks tugevas vastuolus ka apostel Pauluse teoloogiaga (näiteks 1 Ko 15) isegi kui oletada, et Paulus polnud – oletatavalt enne tema sündmustikku sekkumist aset leidnud – kodeerimisest teadlik.

Aivar Jürgenson

J. M. Allegro.

R. G. Wasson.

Kuna J. M. Allegro raamat ründas kristlikku usku, väites, et Jeesus Kristuski on vaid fiktsioon, leidis ta palju vastaseid just kirikuringkondadest. Nii avaldas näiteks kirikuõpetaja John H. Jacques tema teose ümberlökkamiseks terve raamatu, öeldes selles allegooriliselt lause, mida tänapäeval kasutatakse pigem ajakirjandusõpikutes: kui inimene hammustab koera, on see uudis, aga kui koer hammustab inimest, ei ole see uudis. Kui piiskop ründab usku, on see uudis, kui piiskop kaitseb usku, ei ole see uudis. Niisiis leiab ta J. M. Allegro kui piibliõpetaja raamatu olevat vähemalt tähelepanuväärse (Jacques 1970: 2). Eriti näib teda häirivat aga selle põhiväide, et Jeesus Kristus pole kunagi olemas olnud ja et ristiusk võib jätkuda ka Kristuse isikuta (Jacques 1970: 3, 4). J. H. Jacques esitab oma raamatus hulgaliselt vägagi arvestatavaid vastuväiteid.

On leitud, et J. M. Allegro teos pole oluline mitte niivõrd oma uudse teooria poolest, vaid seetõttu, et halvustab kristlikku usutraditsiooni, pidades kristlust perversseks viljakuskultuseks (King 1970: 10). Praegu võime küll öelda, et J. M. Allegro väited pole aja-
proovile vastu pidanud ja on sisuliselt unustatud.

Lisaks John Marco Allegrole on viimastel kümnenditel uute ja rabada üritavate hüpoteesidega lavale astunud mitmed teadlased ja teadlaste rühmad. Üksjagu autoreid on viinud antiikmütoloogia nähtusi Vana-Kreekas seosesse punase kärbseseene ja *Panaeolus*

papilionaceuse manustamisega (ambroosia, nektar jne). Saksa autor Edzard Klapp näiteks on Dieric Bouts'i maalil "Eelias ja ingel kõrbes" "avastanud", et leib ja peeker on sellel üksteise peale asetatud seene-kujuliselt, Rembrandti maal Simsoni pulmast kujutab laual vaagnat ja selle keskel karikat – konfiguratsioon, mis E. Klappi meelest on justkui tagurpidi seen (Klapp 1985: 69).

Üldiselt on paljud etnomükoloogiale pühendunud teadlased võtnud omaks R. G. Wassoni teesi psühhotroopsete – R. G. Wassoni *enteogeensete* – seente olulisest rollist muistsetes kultuurides ja sellest, et nende tarvitamine ühel hetkel keelati/salastati ja unustati ning et kildhaaval on võimalik iidne fenomen taas päevavalgele tuua (vt Jürgenson 1998: 2610). On autoreid, kes on seente manustamise põranda alla minekut põhjendanud poliitilise olukorra muutumisega (J. M. Allegro), kui tekkis vajadus ürgsed teadmised kodifitseerida ja anda järgnevatele põlvkondadele edasi tekst, mille mõistmine on jõukohane vaid suletud korporatsioonile. Vabamüürlaslik salapära ja Siioni tarkade stiilis hirmuäratavus on see loor, mida on püütud ümber tõmmata antropoloogiateadusest välja kasvanud oletuste võrgule. Mis oli salastamise kaugem eesmärk? Mil moel oli võimalik salastada midagi, mis mõnede autorite meelest oli tollane valdav tehniline instrumentarium? Okultse *feelingu* tekitamine etnoloogilise fenomeni ümber on see pinnas, millest on tänapäeval sirgunud *new age*likud juurte otsimise püüded. Liikumised, mis vallandusid R. G. Wassoni, J. M. Allegro jt uurimuste publitseerimise järel, on suuresti kujundanud viimaste kümnendite droogikultuure. Soovist kogeda visioone pöörduakse "muistsete religioonide" ja neid jutlustavate vaimsete õpetajate poole. Koondutakse seltskondadesse, mille liikmeid ühendab soov saada teispoolse kogemus droogide, sealhulgas seente abil.

Hallutsinogeensed seened ja minevikuihalus

1980. aastate algul kasvas USA-s hallutsinogeensete seente tarbijate hulk LSD tarbijate omast suuremaks ning see trend jätkus nn rohelise laine ajal. Kogu Põhja-Ameerikas on psühhoaktiivsete seente tarbijaid hinnanguliselt miljoni ringis. Näiteks Californias kuulub kategooriasse *magic mushroom people* umbes 100 000 inimest. Sageli kasvatavad nad seeni ise ja kasutavad neid mediteerimisel. Paljud neist elavad looduslähedast elu ja innustuvad mitmesugusest loodus-

müstikast. Hallutsinogeensete seente kasutamine kontsentreerub USA-s nn Seene-Eldoradodesse. Üheks selliseks on Redmondi linna piirkond (Washingtoni osariik). See oli varem tuntud jalgratta-pealinnana, kuid alates 1978. aastast on ta mõningate ajalehtede poolt ümber nimetatud psilotsübiinipealinnaks (vt Gartz 1993: 86–87; Schmidt 1995: 114).

Samasuguseid liikumisi esineb ka Euroopas.¹ Alates 1960. aastatest on registreeritud hulgaliselt teateid kärbseseene manustamise kohta hipi- ja hiljem ka muudest ringkondadest. Sageli on seente tarvitamine ritualiseeritud. Näiteks 1979. aastal võttis droogikultuuri uurinud teadlane Adrian Linder osa Šveitsis Berni kantonis korraldatud pööripäevatseremooniast, kus kasutati hallutsinogeenset seent *Psilocybe semilanceata*. Seente manustamisele eelnes nelja päeva pikkune puhastusrituaal, mille käigus välditi alkoholi, drooge, seksuaalseid suhteid, liha ja “halbustötteid”. Kuigi rituaalses puhastumises osales mitmeid rühmituse liikmeid, manustas selle järel seeni vaid kaks osalist – seega oli tegemist oraakli funktsiooniga. Rühmituse ideoloogia oli sünkretistlik segu paganlikust, ristiusulise, budistlikust ja hinduistlikust usundist.

Kohati lähtuvad sellised rühmitused R. G. Wassoni, J. M. Allegro jt postuleeritud ideoloogiast, mille kohaselt on hallutsinogeenide tarvitamine puhul tegemist muistse, ajapikku hääbunud traditsiooniga.² Seega rõhutakse justkui traditsioonile, mis katkes mitusada aastat tagasi. Tõendid nimetatud traditsiooni kohta on aga väga hõredad. Näiteks tuuakse argumendiks keskaegsed nõiaprotsessid, mis oleval sageli olnud ajendatud vajadusest karistada hallutsinogeensete seente tarvitajaid. Säilinud nõiarohtude retseptid ei maini seeni aga kuskil. Keskaegsed autorid nimetavad oma teostes salve ja kirjeldavad nende valmistamise viise, sageli mainitakse retseptides belladonnat (karumustikas), oopiumiekstrakti, mooni, koera-pöörirohtu jne, kuid ei kuskil seeni.

Siiski ei saa sellise traditsiooni võimalikkust päriselt välistada. Kuulus hollandlasest arst ja botaanik Carolus Clusius (1525–1609) leidis Ungarist *bolond gomba*, seene, mida maapiirkondades kasutas teadmamees (*javas asszoni*) armujoogi valmistamiseks. Ka Slovakiast mainitakse tollest ajast sama seent. Poola luuletaja Wacław Potocki (1625–1699) värssides esineb see samuti. Ta märgib, et seen mõjub nagu oopium. John Parkinson kirjutab oma teoses “Theatricum Botanicum” (1644) analoogsest *foolish mushroom*ist. On avaldatud arvamust, et tegemist oli mõne *Psilocybe* perekonda kuu-

luva seenega, tõenäoliselt *Psilocybe semilanceata* või *Psilocybe bohemica* (Gartz 1993: 16–17; Schmidbauer & Scheidt 1997: 174).

Šveitsi uurija Sergius Golowin kuulis 1960. aastate algul Berni kantonis lugusid väikeste seente tarvitamise kohta, mis “vaimu segi ajavad”. Adrian Minder (1869–1905) jutustanud ka “rändavast rahvast”, kes oli seotud alpikarjustega Ülem-Emmentalis ja Entlebuchis ning kelle meelest olevat seened olnud “palju paremad kui naps” (Linder 1981: 727). Ka käesoleva artikli autorile rääkis üks Šveitsi tuttav oma vanaemast, kes kasutanud oma keelemurdes väljendeid, mis viitasid hallutsinogeensete seente kasutamisele.

Kummatigi, seente tseremonialiseeritud või institutsionaliseeritud tarvitamise kohta, millel oleksid tõendatavad ajaloolised juured, andmed puuduvad. Lääne ühiskond on olnud ülimalt andekas traditsioone unustama.

Vaatamata üksikute romantikute vastuväidetele võib enam-vähem kindlalt väita, et tänapäevasel droogide manustamisel puuduvad ajaloolised juured. Tegemist on peamiselt euroopaväliste traditsioonide modernse adaptatsiooniga. Pole kahtlustki, et hallutsinogeene (sh seeni) on kasutatud teadvuse muutmise vahendina maailma erinevates kultuurides, peamiselt Kesk-Ameerikas, aga ka Siberis jm. Ometi pole see argument nende lülitamiseks juurte otsimise, tagasi-puu-otsa-ihaluse instrumentariumisse. Tunnistades tõsiasja, et kärbseseen oli millalgi vahend teispoolsuse tabamiseks, ei tohi unustada, et tegemist oli sakraalse vahendiga. Pühadus eeldab respekti, see aga on tõsiselt võimalik vaid vastava kultuurilise tausta olemasolul. Destruktiivsete tagasilöökideta saab lävida vaid maailmaga, mille olemasolus ei kahelda, millega kommunikeerumise strateegiad on kultuuris järele proovitud ja usaldatavad. Niisiis on küsimus traditsiooni järjepidevuses, aga ka tema terviklikkuses, suutlikkuses vastata maailma poolt seatud küsimustele. Traditsiooni katkendlikkus ei lase tekkida peeglil, millelt kriitiliseski situatsioonis vaatab vastu mõne esivanema heatahtlik ja julgustav kortsuline nägu. Kultuurikandja saab olla see, kellel kanda tervik (NB! rahvariiete kandja pole veel kultuurikandja). Fossiilselt sädelevad hõberipatsid on, tõsi küll, rahvust konsolideerivate tunnuste kaanonis olulised, ei taasta aga terviklikku maailmapilti ega tee kandvaks silda, mis ühendab minevikku olevikuga.

Tunnustatud veinispetsialist ja nn veiniajakirjanik Kalev Kesküla pakub selgepiirilisel ajakirjanduslikus tekstis 1997. aasta *Eesti Ekspressis* välja teooria, mille kohaselt kogu inimkonna kultuur olevat

Aivar Jürgenson

tekkinud meelemürkide kasutamise kaudu ja alkohol teinud ahvist inimese. Edasi väidab ta: "Soomeugri vaimu tala on kindlasti kärbseseen, mis aitas šamaanil käia üla- ja allilmas teadmisi kogumas, et siis selles ilmas õigeid poliitilisi ja inimlikke valikuid teha." Tuues veel paar näidet tubaka ja hašiši kasutamisest erinevatel rahvastel, resümeerib ta: "Inimkonna poliitika ja kultuuri ajalugu on meeleergutajate ajalugu" (Kesküla 1997). Niisiis meelemuutjad eduka ja targa inimese identifikaatori ning soome-ugriluse alustalana, kuid vähemalt abivahendina: ilma selleta pole ei soome-ugrit ega edukat inimest.

Ometi on selge, et abivahendid on alati selleks, et abistada. Abistada kedagi, kes kuidagi puudulik. Nii on poliitik, kes konjakipitsita kõnet pidada ei suuda, lihtsalt kehv. Šamaan, kes ilma kärbseseeneta teadvuse seisundit mõjutada ei oska, on veel kehvem. Inari laplased teavad rääkida nn trumminaistest – *rum'b-ahkkuh*. Need sõid enne nõiatrummi kasutamist kärbseseeni. Trumminaiste prestiiž näis olevat madalam kui nõial, sest nõid läks *elavalt taevasse*, aga trumminaine oli *ija-beäl-olmoš* – varjupoole inimene. Nõid ja trumminaine vältisid isegi üksteise radu (Itkonen 1946: 157). Mitmed usundiloolased on farmakoloogilisi teadvuse teisendamise meetodeid hinnanud psühhofüüsistega võrreldes pigem negatiivseteks.

Kui R. G. Wasson ja J. M. Allegro pidasid hallutsinogeene primaarseks avataktiks jumalariigi otsingutel, siis mitmed usundiloolased on pigem vastupidisel seisukohal. Åke Ohlmarks (1939) ja Mircea Eliade (1958, 1964, 1975) nägid näiteks šamanistlikus kärbseseenekasutuses kunstlikku meetodit. M. Eliade järgi on narkootikumid vaid "puhta" transi³ vulgaarsed asendajad (1964: 401; 1975: 382; vt ka Siikala 1978: 42). M. Eliade leiab, et šamanismis on droogide (kanep, seemned, tubakas jt) kasutus mittereeglipärane ja suhteliselt hiline nähtus. Šamanistlikud müüdid ja folkloor annavad tema sõnul tunnistust tänapäeva šamaanide dekadentsist. Nad pole enam võimelised saavutama ekstaasi "mineviku suurte šamaanide" viisil. Ka on M. Eliade väitel täheldatud, et seal, kus šamanism on alla käimas ja transsi simuleeritakse, on droogide kasutamisel oluline roll (Eliade 1958: 338; 1964: 223). Samasugust ekstaasitehnikate dekadentsi või vulgariseerumist täheldab ta vanas ja tänapäeva Indias jt idamaades (vt Eliade 1964: 401).

Uusšamanismis on droogide kasutamine vaatamata mõningatele eeltoodud näidetele siiski perifeerne nähtus, seda ka Eestis. Siin

korraldatavates šamaanilaagrites keskendutakse mittekeemilistele ekstaasitehnikatele. Rõhuasetuste valik ilmneb ka näiteks keelus tarvitada laagris alkoholi, narkootikume ja tubakat (vt nt <http://www.terviklik.ee/frameset.html>).

Igatahes tahan avaldada kodumaist narkomaaniat (re)konstrueerivate artiklite puhul kahtlust, kas esimene inimene oli see ahv, kes puu otsast kärbseseent märkas, alla ronis ja seene ära söi. Põhjapõdrad söövad juba aastatuhandeid kärbseseeni, aga on ikka põhjapõdrad. Raske on leida kinnitust väidetele, nagu võlgneksime oma kultuuri ja olemasolu eest tänu narkomaanidest esivanematele. K. Kesküla publitsistlik mõttekäik pole pealegi midagi originaalset. Terence McKenna (1946–2000) hüpotees väidab ju umbes sama – seda, et inimese evolutsioon sai kolme miljoni aasta eest impulsi, mille andis kokkupuude hallutsinogeensete taimedega. T. McKenna, nii nagu R. G. Wassonilgi, puudub formaalne teaduslik ettevalmistus, mis on aktsepteerimise eeltingimus teadlasringkondades. Kõrghariduse ta küll omandas – šamanismi ja loodusressursside konserveerimise alal Berkeley ülikoolis Californias. Seejärel on ta veetnud mõned aastad maailmas liblikakolleksionäärina ringi rännates ja hallutsinogeenidega katsetades, samuti hallutsinogeenseid seeni kultiveerides. T. McKenna arvab, et inimese eellased rändasid mööda maad toiduotsinguil ja sattusid aeg-ajalt ka hallutsinogeensete seente peale. Need, kes neid söid, osutunud paremateks küttideks, sest näinud ja kuulnud kaaslastest paremini, tabanud kergema vaevaga saakloomi ja suutnud end tänu sellele kergema vaevaga elatada. Nii jäänud neil aega üle tööriistade leiutamiseks ja muul viisil oma intellektuaalsete võimete arendamiseks. Ja et hallutsinogeensed seened vähendasid nende pruukijate egot, võimaldas see paremini elada sotsiaalset elu koos seksuaalsete vabaduste ja ühiste laste eest hoolitsemisega (vt Hudler 1998: 180–181; http://www.erowid.org/culture/characters/mckenna_terence/mckenna_terence.shtml). Isegi keele tekke seob T. McKenna psühoaktiivsete taimede manustamisega: ta räägib kollektiivsest tunnetusest, mis sidus ahvikarju ja suurendas nende kokkukuuluvust. Mingit tõsist dispuuti nimetatud teooria esile kutsunud ei ole ja ega ta seda teha saakski – primatoloogia ega inimpaleontoloogia argumentid ei toeta seda. On teada, et hallutsinogeene pruukivate loomade käitumine põhjustab loomasootsiumis konflikte ja lõpeb nimetatud isendite karjast lahkumise või väljaajamisega (vt Siegel 1981: 44–46). Isegi kui rühmasisesed probleeme ei esineks, ei saa-

nuks inimese narkomaanidest eellased ilmselt olelusvõitluses hakkama. Võime ju ette kujutada ahvikarja kuskil savannis puu all päikese varjus kaifimas, kuid kui samadel jahimaadel elutsevad lõvid ei tee sama, on seis haledalt ebavõrdne.

Kui ajapiiride tagant õigustust ei leia, võib seda otsida kaugetelt maadelt. Siberi šamaanid ju söövad seeni, Ladina-Ameerika omad ka. Tegelikkus muutub aga meie silme all: siberlane on sageli unustanud oma keele ja usu, Ladina-Ameerika indiaanlane ei jää meist moderniseerituses maha. Vene võimud teevad Siberi põlisrahvaste seas ühelt poolt propagandat kärbseseene tarvitamise vastu, milles on nähtud seenemanustamise vähenemise põhjust. Teiselt poolt aga tõrjub traditsioonilisi joobevahendeid väga edukalt välja vodka ja selle mõju on suurem igasugusest suusõnalisest propagandast (vt Schmidbauer & Scheidt 1997: 148). Traditsioonidel on omadus vajaduse kadudes hääbuda.

Droogi sotsiaalajaloos toimub pööre siis, kui lõhutakse integratsioon droogi ja kultuuri vahel. Peruu indiaanlased on siin hea näide: kunagi näriti kokalehti religioosse tseremoonia käigus taju stimuleerimiseks, aga väga konkreetset paika pandud viisil ja korra kohaselt. Hispaanlased hävitasid inkakultuuriga koos võimaluse drooge rituaalselt pruukida. Oma vägivaldavõimuga põhjustasid nad nii palju häda, et vanast kõrgkultuuri traditsioonist jäi alles vaid meeletekokaism (Schmidbauer & Scheidt 1997: 388).

Juhtub, et tänapäeva šamaangi jätab rühmatseremooniaid läbi viies traditsioonis ettekirjutatud reeglid tähele panemata. Rio Tigres, Peruus juhtunud lugu on õpetlik. Rühmaviisilist droogiseansi läbi viiva *maestro* (šamaan) tähelepanematuse tõttu võttis üks 20-aastane noormees ülearu suure annuse psühhotroopset droogi ning lahkus visioonis ilmunud vaimu käsu peale rühma juurest ja tappis matšeetaga samas majas magava raseda naise. Noormees mõisteti vangi 45, maestro 15 ja teised seansil osalenud viieks aastaks (Luna 1986: 153–155).

Järgmine näide on lähemalt, Venemaa-Gruusia piiril asuvast Russkaja Poljanast. 2002. aasta novembris laskis hallutsinogeense seene söömisest joobe saanud piirivalvur maha viis ja haavas raskelt kuut teenistuskaaslast (vt Õhtuleht, 30. november 2002: 8). Uuemad superdroogid, nagu USAs leviv PCP, osutavad, et on aineid, mis võivad äratada saatanlikke, deemonlikke kujutelmi ja jõudusid. Ka LSD-25 võib sõna otseses mõttes kurja vallandada. Muidugi ei tarvitsenud ka keskaegsed nõiasalvid äratada ainult ilusaid ja erootilisi fantaasiaid, vaid võisid avada ka hämarate sfääride kanaleid.

Alati ei lõpe droogide manustamine muidugi nii traagiliselt kui ülaltoodud näidetes. Kuid ebameeldiv võib olla ka see, kui tunned ennast kooritava banaanina – kogemus, mille sai näiteks üks 17-aastane Austraalia nooruk pärast *Panaeolus cyanescense* nimelise seene söömist (Gartz 1993: 94). Kahtlemata on üheks ebaõnnestumise põhjuseks hallutsinogeenide manustamisel ühiskonna sekulariseerumine ja rituaalipraktikate n-ö laialivalgumine.

Hallutsinogeensete seente niidistiku tungimine industriaalühiskonda

Kui tänapäevasele psühhotroopsete seente manustamisele ei saa impulssi anda traditsioonid, sest need lihtsalt puuduvad, saab sellega hakkama seeni reklaamiv esoteeriline jm kirjandus. 1950. aastatel liigitas Prantsuse mükoloog Roger Heim Mehhiko hallutsinogeensed seened perekondadesse *Psilocybe*, *Stropharia*, *Conocybe*. Tänaseks on maailmas teada umbes 70 liiki hallutsinogeenseid seeni perekondadest *Psilocybe*, *Conocybe*, *Panaeolus*, *Copelandia*, *Gymnopilus*, *Amanita*, *Boletus*, *Heimiella* ja *Russula*. Kõige paremini on tuntud perekond *Psilocybe*. Mehhiko 39 *Psilocybest* peetakse hallutsinogeenseks 32. Euroopas esinevatest hallutsinogeensetest psilotsüübidest on teada *Psilocybe semilanceata*, *Psilocybe callosa*, *Psilocybe bohemica*, *Psilocybe cyanescens* ja *Psilocybe serbica*. Biokeemiliselt lähedasest perekonnast *Panaeolus* esinevad Euroopas *Panaeolus papilionaceus*, *Panaeolus subbalteatus*, *Panaeolus sphinctrinus* ja *Panaeolus ater*. Ka on viidatud *Panaeolus cyanescensi* esinemisele (Kell 1991: 75).

On teada tõsiasia, et psühhotroopsed perekonda *Psilocybe* kuuluvad seened kasvavad peaaegu kõikjal maailmas, nii avamaal kui ka metsas. Tuntuim ning enim tarvitav liik on *Psilocybe semilanceata*, Mehhiko psühhotroopsete liikide lähedane sugulane. *Psilocybed* on saprofüüdid, seega kasvavad nad kõdunevatel taimejäänustel, muu hulgas kompostihunnikutes. Tänapäeval, kui inimene looduselt üha enam maad ära võtab, kasvavad nad parkides, elamute, koolide, kirikute juures, staadionidel, haljasaladel. Kuivõrd need seened varem hoopis teistes kooslustes kasvasid, näitab see inimterritooriumidele tungimine nende head kohanemisvõimet. Näiteks Ameerika läänerannikul kasvab üks nimetatud perekonna liik *Psilocybe baeocystis* sageli parkides, teda on leitud ja korjatud ka lausa üli-

Aivar Jürgenson

koolide haljasaladelt. Ka Tartu haljasaladelt võib leida hallutsinogeenseid aineid sisaldavaid seeni. Samal ajal on endiselt mitmeid liike, mis on alles võrdlemisi hiljuti taksonoomiliselt määratletud. Ameerika parkides kasvab näiteks seen, millele 1976. aastal anti nimeks *Psilocybe stuntzii* Guzman & Ott. Tänapäeval peetakse teda kasutatavatest liikidest *Psilocybe semilanceata* järel tähtsusest teisel kohal olevaks. Tõenäoliselt on neidki liike, mille määramiseeni pole veel jõutud (Stamets 1999: 16; Gartz 1993: 16; Otter: <http://www.kliinik.ee/index.php?15,47>).

Psühhotroopsete seente invasioon läänelikesse subkultuuridesse sai teoks tänu R. G. Wassoni jt uurimustele, mis kas originaalis või populariseeriva ajakirjanduse vahendusel leidsid tee uut ja põnevat ihaldava seltskonna lugemislauale. Nähtus, mis sai tuntuks tänu paari 17. sajandi Hispaania kroonikakirjutaja tekstidele (Bernardino Sahagun jt), on nüüdseks muutunud iseseisvaks fenomeniks. Täna sed seenemanustajad ei tarvitse hallutsinatsioonide kogemiseks Kesk-Ameerika muistsest kõrgkultuurist ega seente kohast sealsetes rituaalides midagi teada. Enamgi veel – viimastel kümnenditel on Lääne droogimanustajate subkultuuri mõjud jõudnud ringiga tagasi sinna, kust nad mõnekümne aasta eest alguse said. Kui veel mõnikümme aastat tagasi oli näiteks Mehhikos palju aktiivseid *curanderosid*, seente rituaalset kasutamist tundvaid šamaane, siis tänane põlvkond teab hallutsinogeenseid liike peamiselt vaid kui kaupa turistidele. Ise neid ei tarvitata või kui, siis rituaalsest taustast vabastatud meelemürgina.

1960. aastatel leidis aset massiline hipide turism Mehhiko neisse piirkondadesse, kus seeni tarvitati, eelkõige Oaxaca provintsi. Peamiselt saabuti USAst ja taheti külastada Maria Sabinat Huautla de Jiminezi külas. See oli naine, kes sai kuulsaks tänu R. G. Wassonile, kes 1955. aastal osales just tema juures esmakordselt seenerituaalis. Täna seks on selge, et see tormijooks on aidanud kaasa indiaanlaste kultuurilise identiteedi kadumisele. Külades on kasvanud kriminogeensus. Varem olid seened indiaanlastele pühad, nendega ei kaubeldud, vaid manustati suletud uste taga. Avalikult neist ei räägitud ja seenerituaalid leidsid aset vaid tõsise vajaduse korral – näiteks haiguse puhul, mille vastu otsiti ravimit, või taheti teateid kaugele reisunud sugulase kohta. Tänapäeval korraldavad isehakanud, traditsioonikauged “*curanderod*” raha eest massidele seeneriitusi. Juhutub, et osalejaid satub paanikahoogudesse, millega isehakanud šamaanid toime ei tule. On tekkinud pingeid turistide ja kohalike elanike vahel. Asjasse on hakanud sekkuma politsei ja sõjavägi.

Aivar Jürgenson

Pärast seda, kui sai selgeks, et ka teistes riikides kasvab hallutsinogeenseid seeni, on turism Mehhikosse kõvasti pidurdunud. Kuid tänagi müüakse turistidele mõnedes Mehhiko piirkondades vaatamata seaduse keelule erinevaid *Psilocybe* perekonna liike. Sama toimub teistes Kesk-Ameerika riikides. Guatemalas pakuvad indiaani lapsed pealinna lähistel välismaalastele müügiks seeni liigist *Psilocybe mexicana* Heim. 1970. aastatel avastasid turistid, kes seni olid *Psilocybe* perekonna seeni leidnud Mehhikost, et eriti rikas on selliste liikide poolest Kolumbia mükofloora. Seenetarbimine levis väga kiiresti Kolumbia noorsoo seas. Andide idüllilistes piirkondades tekkisid seenetarvitajate kommuunid, eriti tuntuks sai kommuun nimega *La Miel* (mesi). Seente tarvitamine levis ka Peruu – 1980. aastatel püüdsid teede ääres möödasõitjate pilku plakatid kirjadega “Ei San Isidro droogidele” (*Psilocybe cubensis* vana nimetus; Gartz 1993: 89–90; Schmidbauer & Scheidt 1997: 322).

Euroopas teatakse hallutsinogeensetest seentest peamiselt vaid punast kärbseseent. Kuivõrd aga kärbseseene tarvitamisel on tugevad kõrvalmõjud, on mõned autorid oletanud, et siinsed muistsed šamaanid kasutasid ehk rohkem hoopis *Psilocybe* perekonna seeni.

Punane kärbseseen. Andres Kuperjanovi foto 1982.

Aivar Jürgenson

Näiteks *Psilocybe semilanceata*, mis on tänase Ameerika seenemastajate üks lemmikutest, kasvab looduslikult ka paljudes Euroopa maades. Teda on leitud Inglismaalt, Šotimaalt, Norrast, Soomest, Belgiast, Hollandist, Saksamaalt, Prantsusmaalt, Šveitsist ja Tšehhist. Peale nimetatud liigi esineb Euroopas veel vähemalt üks psühhotroopne *Psilocybe* perekonna seen, millel on teaduskirjanduses erinevaid nimetusi: *Psilocybe cyanescens* R. Maire, *Hypholoma*, *Hypholoma coprinifacies* Pouzar, *Psilocybe serbica* Moser & Horak jne; Gartz 1993: 27 jj).

Hallutsinogeensete seente tarvitamise kõrgajal, 1960. aastate lõpul, levis nähtus ka mitmetesse Aasia ja Okeaania maadesse. Pole teada, kas nende maade põliselanikud on varem hallutsinogeensid seeni tarvitanud.⁴ Pigem arvatakse, et nähtus levis sinna koos turismiga viimastel kümnenditel. Samoalt ja Uus-Meremaalt on teada juhtumeid, kus noored on leidnud ja tarvitanud hallutsinatsioonide saamiseks mingeid seeni. 1970.–1980. aastatel said tuntuks seenerestoranid Balis, kus asjast huvitatud turistidele pakuti täiesti legaalselt seeneomletti hallutsinogeenselt liigist *Panaeolus cyanescens*. Täna on selliste toitude pakkumine lõpetatud. Ka Sumatralt, Jaavalt ja Filipiinidelt on teateid selle kohta, et turistidele on valmistatud selliseid ekstravagantseid hõrgutisi. Samuti on Tais neile pakutud hallutsinogeensetest seentest valmistatud roogasid. 1989. aastal keelati seal aga karmide karistuste ähvardustel sellised seeneroad, sest oli aset leidnud mitmeid õnnetusjuhtumeid. Mõningatel teadritel on seente tarvitamine Tais siiski jätkunud. Looduslikult kasvavate seente korjamise kõrval harrastati seal ka nende kasvatamist. Substraadina kasutati riisijäätmeid koos värskesõnnikuga. Tai põliselanike kõrval tegelesid seal sellega ka sakslased. Pärast keelu jõustumist on hallutsinogeensete seente kasvatamine läinud Tais pöran-da alla (Gartz 1993: 111–113).

Religioonifenomenoloogias eristatakse kaht poolust, sakraalset ja profaanset, mis iseloomustavad kaht diametraalselt vastandlikku olemisviisi. Tänapäeva inimesele nihkub see piir pigem normaalse ja ebanormaalse vahele. Eks viita sellele ka teadvuse mõjutamise vahendi tähistamiseks kasutatav ja justkui millelegi reaalse vastandile viitav termin *hallutsinogeen*, mille rakendamist R. G. Wasson nii ägedalt taunis (vt Jürgenson 1998: 2610). Traditsioonilises animistliku maailmavaatega ühiskonnas teotseva šamaani reaalmaailma loves kogetut reaalmaailmast väljapoole ei aseta. Sakraalse ja profaanse maailma piiri nihkumine tänapäeva ühiskonnas väljendub

teisalt ka elu ja surma polaarsuses. Droogide puhul tähendab see vaid selle oluliseks pidamist, kas manustatav droog on eluohtlik, kas ta tapab või mitte.

Psilotsübiini sisaldavate seente puhul on kirjanduses ringelnud väga erinevaid teateid toksilisuse ja sellest tulenevalt ka ohtlikkuse kohta. Laborikatseid on tehtud tavaliselt loomadega, kuid on ju selge, et inimese ja looma reaktsioonid on erinevad. Mehhiko etnobotaanik Jonathan Ott näiteks on oletanud katseandmete põhjal kaudseid järeltõusid tehes, et täiskasvanud inimesel on surmava annuse saamiseks vaja süüa umbes samapalju värskaid psilotsüübe, kui ta ise kaalub. Samas on registreeritud vähemalt üks *Psilocybe* perekonna seente söömisest põhjustatud surmajuhtum ja see oli teadaolevalt üsna väheste seente söömise tagajärg (Gartz 1993: 115).

On Eestigi ajakirjandusest läbi käinud väide, et punane kärbseseen on ohutu, st end sellest surnuks süüa olevat üpris võimatu. Väite põhjendus kõlab umbes nii. Kärbseseen sisaldab psühhoaktiivset toimeainet muskariini vaid 0,0002–0,0003%, tervele inimesele on surmav alles 0,2 grammi seda alkaloidi. Niisiis oleks alles 110 000 kg värskaid kärbseseeni inimesele ohtlik. Väide jõudis teatmeteostesse ja sealt ajaleheveergudele ajal, mil narkootiliste ainete invasioon õhtumaises kultuuris oli juba alanud, ega kadunud ka siis, kui 1964/65. aastal eraldati kärbseseenest teised psühhoaktiivsed ained mussimool, muskasoon, muskasofiin ja iboteenhape, kusjuures selgus, et mürgistusi põhjustab peamiselt viimane, mida kuivatatud kärbseseenes on 0,18% (Moore-Landecker 1996: 470). S.t selgus, et muskariin pole ainus kärbseseenes sisalduv autonoomsele närvisüsteemile mõjuv selektiivse toimega droog.⁵

Inimesed kuulavad aga üldjuhul seda, mida nad kuulda tahavad, ja ignoreerivad seda, mida nad kuulda ei taha. Kui üks teema provotseerib emotsionaalseid reaktsioone, ilmneb polariseerumisprotsess, milles tekivad faktide lahknevad interpretatsioonid. See tuleneb meie endi emotsionaalsest eelhäälestusest, alateadlikest eelarvamustest. Vahel on need nii tugevad, et muudavad faktide suhtes pimedaks. Meelepärase info väljaselekteerimine varjutab ebameeldiva või -huvitava. Kui hallutsinogeene käsitlevast kirjandusest jookseb tavalisena läbi väide, et punase kärbseseene mürgistus üldjuhul surma ei põhjusta, siis mitmekordsel tsiteerimisel sõnake "üldjuhul" sageli kaob tekstist.

Probleem ise on aga selles, et vaid vähestes maades on teostatud pikaajalist seenemürgistuste statistikat ja seda publitseeritud. Teada-

Aivar Jürgenson

olevatel andmetel on pidev pikemat perioodi hõlmav statistika kasutada vaid Šveitsi kohta, kus sellega tehti algust 1919. aastal. Nime-
tatud andmed kajastavad muuseas ka punasest kärbseseenest põh-
justatud surmajuhtumeid (Kell 1991: 15–16). Ohuks, mida rõhutavad
mitmed autorid, on kärbseseene puhul see, et mürgistused variee-
ruvad sõltuvalt seenes sisalduvate mürkainete vahekorrast. Kärbs-
eseenel on palju geneetilisi teisendeid, mille koostisesse kuuluvate
mürkainete vahekord ja hulk erinevad. Erialakirjanduses on aval-
datud arvamust, et ilmselt sisaldab punane kärbseseen veel ühen-
deid, mida pole seni isoleeritud (Kell 1991: 70). On kirjutatud juhtu-
mist, kus kärbseseent kasutati pealemäärimiseks reuma vastu, aga
tagajärjeks oli oksendamine ja kõhuvalu (Dunn 1973: 490–491). Seda
enam on kärbseseene toime ettearvamatu seepidisel tarvitamisel.
Antropoloogide reportaažides on kärbseseene “reise” kujutatud
pigem ohtlike ja jubedatena (nn *bad trip*) kui millegi meeldivana
(vt Hudler 1998: 185). Eufooriale eelnevad ning sellega kaasnevad
oksendamine, hingeldamine jne – s.t kärbseseen hakkab soovitud
mõju avaldama koguses, mil organism teda enam neutraliseerida
ei suuda.

Samas on mitmed noored inimesed Euroopas jõudnud viimastel aas-
tatel soovist kärbseseene abil kauneid visioone näha eluohtlikku
koomasse. Näiteks Saksamaal põhjustas ainsa kümnegrammise pu-
nase kärbseseene söömine ränga mürgistuse.

Ka Eestis pole sellised asjad enam haruldus. Tartu haigla reani-
matsiooniosakonda mõne aasta eest sattunud kolmest seenetarvi-
tajast oli juttu ajakirjanduses. Sügiseti, kui ajakirjandus annab tava-
lisest rohkem ruumi seeneteemale, võib leida ka kirjutisi seene-
mürgistuste kohta. 1999. aasta üldistus on selles mõttes hoiatav:
teadmatusel põhjustatud seenemürgistusi esines sel aastal tavali-
sest vähem, aga üha sagedamini tuli kiirabil kohale sõita mürgi-
seeneuimas teismeliste elusid päästma. Abivajajad olid enamasti
lapsed – alates kümnendast eluaastast (vt Eelrand 1999).

Ilmselt ettearvamatu tulemus pole lasknud punasest kärbsesee-
nest kujuneda üldkasutatavat droogi. Samal ajal kui koolid ja peo-
saalid on täis *ecstasy*, LSD jne tablettidega hangeldajaid ja nende
tarbijaid, pole seened, sh kärbseseened, meie uimastikultuuris tuge-
valt kanda kinnitanud. Slängisõnaraamatus esinev *pilvik* narkomaa-
ni tähenduses (http://www.eki.ee/cgi-bin/sl_dic/?88) ei viita kindlasti
mitte seenele, vaid *pilves olemisele*.

Praktiliselt kõikides maades, millest pärinevad eespool toodud näited hallutsinogeensete seente tarvitamise kohta, on nähtus seadusega reguleeritud. Enamasti on psühhotroopseid aineid sisaldavad seened võrdsustatud sünteetiliste jt narkootikumidega.⁶ Prantsusmaal on seenenäitustele keelatud välja panna liike perekondadest *Psilocybe* ja *Stropharia*. Kanadas ja USA-s on keelatud seente puhul jälitamine ja karistamine osariigiti erinev (Gartz 1993: 101).

Kokkuvõtteks

Hallutsinogeensete seente teema ühildub üheselt droogide üldise manustamisega ja seob selle muude sotsiaalsete teemadega. Paljud, k.a seadusandjad, loodavad, et narkootikumid kaovad koos kanepi- ja moonipõldude hävitamisega või sellega, et makstakse välisriikide valitsustele, et need ei toodaks oopiumit. Statistika põhjal tehtud arvutused sunnivad aga ärevusttekitavatele järeldustele. Ühe võrdlemisi karmi ennustuse kohaselt on aastal 2100 ühiskonnas droogisõltlasi rohkem kui mittesõltlasi. Peamiselt on tegemist muidugi alkohoolikutega. Kuid statistika ei hõlma neid, kes on uinutite ja teiste närvisüsteemiravimite sõltuvuses. Iga 24–36 tunni järel neelab 50–80% täiskasvanud ameeriklastest ja inglased arsti poolt välja kirjutatud ravimit (vt Schmidbauer & Scheidt 1997: 8–12).

Meetmed, mida rakendatud võitluses narkootikumidega, pole seni oluliselt aidanud. Droogisõltlaste hulk kasvab pea paralleelselt narkovastaste abinõudega. Teated edust selles võitluses on sarnased teadetega võidukatest lahingutest kaotatud sõjas. Võib küsida, kas võitlusel ongi üldse mõtet. Sigmund Freud on kord öelnud, et mõistuse hääl on vaikne, aga ta pääseb sageli siiski maksvusele. Droogiprobleemi puhul on oluline näha, et küsimus pole mitte niivõrd droogis, kui isiksuses ja ühiskonnas. Vigane inimene tuleb kas vigasest lapsepõlvest või saab oma vigasuse sageli vigasest ühiskonnast. Tänapäeva turumajanduslik ühiskond on konkurentsühiskond. Eduvajadust sisendatakse juba lasteaialastele ja see seab nad tugeva kohanemissurve alla. Industriaalühiskonna suur probleem on surnud ring progressitungi ja regressiooniigatsuse vahel. Ühelt poolt tahetakse aina suuremat kontrolli erinevate elusfääride üle, teiselt poolt on inimesel loomulik vajadus mängu, armastuse, fantaasia, une, kreatiivsuse järele. Terves inimeses – ja terves ühis-

Aivar Jürgenson

konnas – on need tasakaalus, häiritud inimeses ja ühiskonnas aga mitte.

20. sajand tõi kaasa mitmeid muutusi ühiskonna struktuuris ja mängis ümber traditsioonilisi positsioone. Kui keskmine eluiga on küll arstiteaduse abil pikenenud, siis näiteks meeste eluiga on naiste elueaga võrreldes lühenenud – ja selles on nähtud peamiselt kultuurilisi põhjuseid: mehed lihtsalt rabelevad seksistliku kultuurilise diktaadi surve ja ühiskondliku positsiooni nimel ennast surnuks (vt Harris 1991: 319 jj). Abi stressi vastu otsitakse sageli meele-mürkidest.

Mingit rolli mängib droogide levikus ka sotsiaalsete sidemete üleüldine lõdvenemine. Inimest ei seo enam perekond, sugulased ega kogukond. Sellel on omakorda otsene seos põlvkondade konfliktiga ehk Emil Tode “Piiririigist” laenatud sõnadega: “Ma olen üritanud kõike vastupidi teha, kui vanaema õpetas.”

Traditsioonilistes kultuurides on joovastusained seotud aga sotsiaalse elu tervikuga. Droogid küll eksisteerivad, kuid nad ei puuduta märkimisväärselt suurt protsenti rahvastikust. Üks oluline erinevus industriaal- ja traditsioonilise ühiskonna vahel on seegi, et viimases valmistab tarvitaja endale droogi ise. Industriaalühiskonnas on aga teisiti – seal tuleb droog hankida, olgu siis tegemist loodusliku või sünteetilise ainega. Purunenud on tootmise ja tarbimise ühtsus, mille tulemuseks on droogitarbimise kriminaliseerumine.

Ajakirjandusest hiljuti läbi käinud teade selle kohta, kuidas Kirde-Eestis öösiti võõraid aedu tallatakse ja moonipäid katkutakse, on värvikas illustratsioon tegelikele sotsiaalsetele probleemidele meie suurimas droogikasutuspiirkonnas. Iga New Yorgi elanikku koor-mavad narkosõtlased aastas 625 dollariga – siia hulka on arvestatud nii sõtlaste ravikulud kui ka nende poolt varastatud asjade maksumus (Schmidbauer & Scheidt 1997: 402).

Drooge ei kasuta aga üksnes elule jalgujäänud. Edule orienteeritud ühiskonnas tarvitatakse drooge üha rohkem kohanemisvõime suurendamiseks. Talumatu muutub drooge manustades talutavaks. Sellisel droogikasutusel pole tegelikult enam midagi ühist sellega, mis droogidel on olnud traditsioonilistes kultuurides, kus droogikasutusel on eelkõige religioosne kontekst. Sotsiaal- ja kultuuri-teadlased on sellega seoses hakanud rääkima droogide “võõrandumisest” (vt Schmidbauer & Scheidt 1997: 13).

Kuigi legaliseerimata, kuuluvad droogid läänelikku kultuuri. Klubikultuuri on ilma nendeta raske ettegi kujutada. Nägin kord

Manchesteri tänaval peole kutsuvaid postereid, millele oli maalitud suur punane kärbseseen. Kuigi üritustel ei manustata üldiselt kärbseseeni, vaid keemiliselt puhtamaid sünteetilisi aineid, aitavad sellised sümbolid nähtust romantilisemaks muuta. Samas on selge, et romantiline droogimanustamise õilistamine ei vasta tegelikkusele; tegelikkus näeb teisiti välja kui psühheedelilised posterid, värvikirevad *trip*ikirjeldused ja popmuusika asja kujutavad. Preestrite või šamaanide asemele, kes kunagi võtsid droogi sakramendina ja vahendasid erinevaid maailmu, on nüüd astunud hästi organiseerunud rahvusvahelised jõugud, kus keti viimaseks lüliks on väikesed diilerid ja *pusher*id. Selleks aga, et süsteem töötaks, on vaja süsteemi toivat kultuuri. Nii ongi droogide kasutajatel oma ajakirjad, muusika, kunst, kirjandus. Nüüdseks on see kestnud juba 30 aastat ja võib teha mingeid vahekokkuvõtteid. Kui üritame sõnastada seda, mida uut see nähtus loonud on, jääme hätta: droogikultuur keskendub peamiselt ikkagi vaid droogile endale – tema kaifimine, temaga kauplemine, kontaktid politseiga, konflikt üldsusega jne. Kui jätta droogid kõrvale, pole seda, mis alles jääb, just palju (Schmidbauer & Scheidt 1997: 390 jj; 403).

Korraldajate sekkumine tavaliselt siis, kui minnakse seadusega vastu. Kuivõrd droogid on läänelikus ühiskonnas sotsiaalsest organisatsioonist välja lülitatud, on nende tarvitamine kriminaalne. Pole põhjust imestada, et kohati soovitatakse droogid legaliseerida ja mõnes riigis on sellega juba algust tehtud. Kui asi jätkub samas vaimus, võib ehk tõesti varsti apteeki sisenedes märgata kuulutust: "Heroini eripakkumine". Kuid sotsiaalseid probleeme ei lahenda üksnes nähtuse väljaviiemisega kriminaalsest sfäärist. Sakraalsest kontekstist võõrandunud ühiskond, mis üha jõulisemalt lõhub elu säilitavaid kultuurilisi pidureid, võib droogid legaliseerida vaid siis, kui ta on valmis lõplikult ümber väärtustama elu ja surma küsimused. Viin on targa inimese jook. Droog nõuab veelgi suuremat tarkust. End surnuks juua pole hoopiski nii lihtne kui paar ülearust tabletti võtta.

Droogidega võib hakkama saada maailmas, kus reaalsusi üksteisele ei vastandata. Kui tahta võidelda probleemidega, tuleb luua uus maailm või õigemini leida taas see vana, kus šamaanid käisid teispoosuses. Samas pole see tagasipöördumine ju kuidagi võimalik – tarbimisühiskonna inimene ei ole valmis loobuma selles kehivatest ning sageli muid välistavatest kultuurimudelitest.

Aivar Jürgenson

Korjakid teavad, et inimene võib kärbseseene söömise järel saada ka teise pea ning hätta sattuda – kaks pead hakkavad talle sisendama erinevaid asju (Rethmann 2000: 67). Industriaalühiskonna kultuur on aga unustanud, kuidas teise peaga toime tulla. Loomulikult tunneb iga lineaarselt mõtlev inimene end ohustatuna teadvusseisundis, mis viitavad teiste reaalsuste olemasolule. Õigustatult tunneb *mina* end ohustatult, oma ülimuslikkust puudutatult. Inimene identifitseerib end *mina* ja *mitte-mina* vastandades. Minateadvuse sügavaim olu on *mina* kogemus – tajutakse iseenda teistsugusust muu maailmaga võrreldes. Sellest siis tuleneb, et *mina* seisukohalt on kõik *mitte-mina* potentsiaalselt ohtlik, sest tal on võim lammutada kogu ettekujutuste loss, mille intellekt on nii hoolsasti ehitanud. Siit soovitus droogikasutajatele: õppige kõigepealt *mina* kaotama ja alles siis võtke droogi. Paradoks on aga selles, et siis enam droogi ei vajata.

Kommentaariid

¹ Seened pole ainsad inimesi pseudoreligioossetesse ühingutesse meelitavad vahendid. 19. sajandi keskel asutasid Theophile Gautier ja Charles Baudelaire hašiši tarbijate klubi (*Hashish Club*). Pariisis tegutses 20. sajandi algul boheemlaste ring, kus tarbiti oopiumit ja kuhu mingil perioodil kuulus ka Pablo Picasso. Saksamaal oli pärast Esimest maailmasõda intellektuaalide ringkonnas moes kokaiinitarbimine, ühte sellisesse ringi kuulus ka hilisem Saksa Demokraatliku Vabariigi kultuuriminister kirjanik Johannes R. Becher (Schmidbauer & Scheidt 1997: 389).

² Analoogse skeemi aktualiseerumist kardeti pärast R. G. Wassoni "Soma" ilmumist: keegi ei saa takistada mõne brahmaani väljailumist, kes "avalikustab", et *soma* ongi punane kärbseseen – ja me ei saaks teada, kas see on raamatu põhjal fabritseeritud või mitte (vt Brough 1971: 361).

³ Näiteks Põhja-Ameerikas on droogide või alkoholi kasutamisest palju fundamentaalsem universaalne nähtus, mida ingliskeelses erialakirjanduses tähistatakse terminiga *self-induced vision*: üksinduses viibides ning vastavaid rituaale teostades saab inimene isikliku *manitou* või saatevaimu (vt Benedict 1947: 18). Visionaarselt andekad inimesed on ajast aega omanud juurdepääsu müstilistele elamustele läbi paastu, isolatsiooni, hingamisharjutuste. Ameerika ekspertide järgi võib sensorsete mõjutuste minimeerimine viia visioonideni, mis ei erine oluliselt hallutsinogeenide omadest. Koobastes elavate erakute, läbi metsa mineva tulevase šamaani ja kontsentratsiooni abil sensorset mõju vältiva joogi kogemused võib viia ühise nimetaja alla. Ainult et tulemus ei ole nii kergesti saavutatav kui hallutsinogeenidega (vt Schmidbauer & Scheidt 1997: 380).

⁴ Mitmed Aasias kasvavad liigid sisaldavad psilotsübiini. Kui need liigid avastati – ka näiteks Nepalis – siis pakkusid mükoloogid Robert F. Schroeder ja Gaston Guzmán välja, et aarialaste *soma* polnud punane kärbseseen, nagu arvas R. G. Wasson, vaid mõni *Psilocybe* perekonda kuuluv seen.

⁵ Kuid veel kohati kuni 1970. aastate teise pooleni võis erialakirjanduseski kohata väära väidet, et *Amanita muscaria* peamiseks toimeaine on muskariin (nt Webster 1977: 310).

⁶ Eesti ühines ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtse konventsiooniga ja 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsiooniga 1996. aastal (vt Riigi Teataja).

Kirjandus

Allegro, John Marco 1970. *The Sacred Mushroom and the Cross: A Study of the Nature and Origins of Christianity within the Fertility Cults of the Ancient Near East*. London: Hodder & Stoughton.

Benedict, Ruth 1947. Psychological Types in the Cultures of the Southwest. Theodore M. Newcomb & Eugene L. Hartley (toim). *Readings in Social Psychology: prepared for the Committee on the Teaching of Social Psychology of the Society for the Psychological Study of Social Issues*. New York: Hury Holt & Co, lk 14–23.

Brough, John 1971. Soma and Amanita Muscaria. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 34: 2. London: Oxford University Press, lk 331–362.

Dunn, Ethel 1973. Russian Use of *Amanita Muscaria*: A Footnote to Wasson's *Soma*. *Current Anthropology* 14: 4. Chicago: University of Chicago Press, lk 488–492.

Eelrand, Helen 1999. Noored korjavad mürgiseeni uimastiteks. *Eesti Päevaleht* 217 (21. september), lk 11.

Eliade, Mircea 1958. *Yoga: Immortality and Freedom*. New York: Pantheon Books.

Eliade, Mircea 1964. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. New York: Pantheon Books.

Eliade, Mircea 1975. *Schamanismus und archaische Extasetechnik*. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 126. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Gartz, Jochen 1993. *Narrenschwämme: Psychotrope Pilze in Europa*. Basel: Editions Heuwinkel.

Harris, Marvin 1991. *Menschen: wie wir wurden, was wir sind*. Stuttgart: Klett-Cotta.

Hudler, George W. 1998. *Magical Mushrooms, Mischivious Molds*. New Jersey: Princeton University Press.

Aivar Jürgenson

- Itkonen, Toivo Immanuel 1946. *Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 87. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura,.
- Jacques, John H. 1970. *The Mushroom and the Bride*. Derby: The Citadel Press.
- Jürgenson, Aivar 1998. Suur seeneprohvet: Sada aastat etnomükoloogia rajaja R. Gordon Wassoni sünnist. *Akadeemia* 12, lk 2604–2624.
- Kell, Volkbert 1991. *Giftpilze und Pilzgifte*. Wittenberg Lutherstadt: Zimsen Verlag.
- Kesküla, Kalev 1997. Kaplinski ja viinakurat. *Eesti Ekspress*, 30. mai.
- King, John C. 1970. *A Christian View of the Mushroom Myth*. London & Sidney & Auckland & Toronto: Hodder and Stoughton.
- Klapp, Edzard 1985. Rabenbrot. Schröder, Ekkehard (koost). *Ethnobotanik – Ethnobotany. Beiträge und Nachträge zur 5. Internationalen Fachkonferenz Ethnomedizin in Freiburg, 30.11.–3.12.1980*. Braunschweig: Friedrich Vieweg & Sohn Verlagsgesellschaft mbH, lk 67–72.
- Linder, Adrian 1981. Kultischer Gebrauch psychoaktiver Pflanzen in Industriegesellschaften – kulturhistorische Interpretation. Völger, Gisela (koost). *Rausch und Realität: Drogen in Kulturvergleich*. Köln: Rautenstrauch-Joest-Museum, lk 724–729.
- Luna, Luis Eduardo 1986. *Vegetalismo: Shamanism among the Mestizo Population of the Peruvian Amazon*. Acta Universitatis Stockholmiensis 27: Stockholm studies in comparative religion. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ohlmarks, Åke 1939. *Studien zum Problem des Schamanismus*. Lund et al.: Gleerup et al.
- Rethmann, Petra 2000. *Tundra Passages: History and Gender in the Russian Far East*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Schmidbauer, Wolfgang & Scheidt, Jürgen von 1997. *Handbuch der Rauschdrogen*. München: Nymphenburger.
- Schmidt, Helmuth 1995. *Pilze: Wissenswertes aus Ökologie, Geschichte und Mythos*. München: IHW-Verlag.
- Siegel, Ronald K. 1981. Suchterscheinungen bei Tieren. Völger, Gisela (koost). *Rausch und Realität: Drogen im Kulturvergleich*. Köln: Rautenstrauch-Joest-Museum, lk 42–47.
- Siikala, Anna-Leena 1978. *The Rite Technique of the Siberian Shamanism*. Folklore Fellows' Communications 220. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Stamets, Paul 1999. *Psilocybinpilze der Welt. Ein praktischer Führer zur sicheren Bestimmung*. Aarau: AT Verlag.